

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТАКСОНОМІЧНИХ ОДИНИЦЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА НА СУБРЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Мета. Кожний регіон має свою власну полікомпонентну ієрархічну територіальну організацію суспільства (ТОС). Метою дослідження є розробка багаторівневої таксономії ТОС на субрегіональному рівні.

Методика. В основу схеми регіоналізації необхідно покласти функціональне зонування території, на якому базується Генеральна схема планування території України; особливості географічного положення, особливості розселення населення та його вплив на ТОС.

Результати. Відповідно до багаторівневого підходу регіоналізації в статті запропоновано таксономію одиниць ТОС субрегіонального рівня та обґрунтовано критерії та ознаки їх виділення. Надана стисла загальна методична схема комплексної регіоналізації, яка складається з восьми основних етапів.

Наукова новизна. Регіоналізація виступає як основний напрям дослідження ТОС. Інтегральну регіоналізацію країни потрібно розглядати як продовження традиційного соціально-економічного районування в сучасних умовах та як територіальну основу для розроблення і реалізації державної регіональної політики.

Практична значимість. Багаторівнева таксономія ТОС дає змогу науково обґрунтувати розвиток господарських комплексів в межах регіону, максимально реалізовувати ті особливі "порівняльні переваги", якими володіє кожна одиниця субрегіонального рівня.

Ключові слова: регіоналізація, територіальна організація суспільства, таксономічні одиниці субрегіонального рівня, мікрорегіон, мезорегіон, округ.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТАКСОНОМИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА НА СУБРЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ

Цель. Каждый регион имеет свою собственную поликомпонентную иерархическую территориальную организацию общества (ТОО). Целью исследования является разработка многоуровневой таксономии ТОС на субрегиональном уровне.

Методика. В основу схемы регионализации необходимо положить функциональное зонирование территории, на котором базируется Генеральная схема планирования территории Украины; особенности географического положения, особенности расселения населения и его влияние на ТОО.

Результаты. Согласно многоуровневому подходу регионализации предложена таксономия единиц ТОО субрегионального уровня и обоснованы критерии и признаки

их выделения. Представлена краткая общая методическая схема комплексной регионализации, которая состоит из восьми основных этапов.

Научная новизна. Регионализация выступает как основное направление исследования ТОО. Интегральную регионализацию нужно рассматривать как продолжение традиционного социально-экономического районирования в современных условиях и как территориальную основу для разработки и реализации государственной региональной политики.

Практическая значимость. Многоуровневая таксономия ТОО дает возможность научно обосновать развитие хозяйственных комплексов в пределах региона, максимально реализовывать те особые "сравнительные преимущества", которыми владеет каждая единица субрегионального уровня.

Ключевые слова: регионализация, территориальная организация общества, таксономические единицы субрегионального уровня, микрорегион, мезорегионы, округ.

UDC 911.3

Kolomiyets Kateryna Vasylivna

Odessa I.I. Mechnikov National University,
Odessa, Ukraine, e-mail: mntwnnm@gmail.com

CONCEPTUAL BASES OF FORMATION OF TAXONOMIC UNITS OF TERRITORIAL ORGANIZATION OF SOCIETY AT THE SUBREGIONAL LEVEL

Purpose. Each region has its own multicomponent hierarchical territorial organization of society (TOS). The aim of the study is to develop a multi-level taxonomy of TOS at the subregional level.

Methods. The basis of the scheme of regionalization is necessary to put the functional zoning, which is based on the General scheme of planning the territory of Ukraine; geographical position, especially the resettlement of the population and its effect on the TOS.

Results. According to the results of the multi-level approach of regionalization it is proposed the taxonomy units of TOS at sub-regional level and reasonable criteria and features of their allocation. It is described a brief general methodical scheme of regionalization, which consists of eight basic steps.

Scientific novelty. Regionalisation serves as the main direction of research of TOS. Integral regionalization should be considered as a continuation of the traditional socio-economic zoning in modern conditions, and as a territorial basis for the development and implementation of regional policy.

Practical significance. Multi-level taxonomy of TOS enables to do a scientific foundation for the development of economic systems within the region as much as possible to implement those special "comparative advantage", owned by each unit of a sub-regional level.

Key words: regionalization, territorial organization of society, taxonomic units of subregional level, microregion, mezonegion, local unit.

Постановка проблеми. Напротивагу традиційним вітчизняним галузевим підходам і концепціям, за якими напрями і перспективи соціально-економічного розвитку розробляють для галузей і міжгалузевих комплексів, регіональна економіка розглядає господарство регіону як системну цілісність природно-господарських комплексів різних рангів і визначає можливості його зростання за рахунок раціональної (можливо,

оптимальної) взаємодії таких таксонів мезо- і мікрорегіональних рівнів. Господарський комплекс регіону не лише поєднання галузей і видів економічної діяльності, але й органічна цілісність його територіальних складових - мезо- та мікрорегіонів. Такий підхід набув значного поширення у всьому світі і, зокрема, у європейських країнах. Вітчизняна географічна та економічна наука використовують методологію і практику регіональної економіки вже близько 15 років, але прикладів таких розробок на рівні майбутніх регіонів (європейський базовий регіон - NUTS II) вкрай мало.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема регіоналізації сама по собі не нова, її слід розглядати як продовження традиційного соціально-економічного або суспільно-географічного районування в сучасних умовах. Головне цільове призначення регіоналізації країни – створення сучасної територіальної основи для розроблення і реалізації державної регіональної політики і формування відповідних регіональних органів державного управління [9, с.36]. Більшість відомих проектів районування та регіоналізації України однорівневі: країну поділяють на економічні, соціально-економічні, суспільно-географічні райони, регіони, краї [8]. Зустрічаються і двохрівневі схеми економічного районування (Ф.Д.Заставний, 1992-1994), за якими країну поділяють на економічні райони та підрайони (у Заставного – великі економічні райони та внутрішньореспубліканські економічні райони)[8]. Не зважаючи на зацікавленість дослідників темою, ієрархічна таксономія регіоналізації країни лишається нерозробленою.

Метою роботи є розробка багаторівневої таксономії одиниць територіальної організації суспільства для потреб регіоналізації.

Матеріали і методи досліджень, теоретико-методологічні і методичні розробки, які викладені в наукових працях [1-3, 5, 7-10]. В ході аналізу матеріалів застосовані загальнонаукові методи суспільно-географічних досліджень.

Результати дослідження та їх обговорення. Регіон це багатогранне і багатоаспектне утворення. Враховуючи цілий ряд літературних джерел" [1, 2, 7, 10], а також аспекти системного підходу до регіональної проблематики можна сказати, що регіон - цілісна геопросторова соціально-економічна система, є складовою частиною територіального устрою країни, володіє певним набором природних ресурсів та людським капіталом, структурою, функціями, зв'язками з зовнішнім середовищем, історією, культурою, умовами життя населення, має риси соціально-економічної самодостатності щодо розв'язання проблем розвитку.

Регіон характеризується складною структурою продуктивних сил і суспільних відносин, тобто має свою власну полікомпонентну, багаторівневу і ієрархічну територіальну організацію суспільства (ТОС). Але, як влучно зазначив Г.П. Підгрушний, інтегральні форми ТОС, які найчастіше ототожнюються лише з таксонами територіально-

адміністративного устрою держави, остаються поза увагою дослідників [5]. На нашу думку це відбувається ще й за тих причин, що ієрархічна таксономія ТОС в рамках регіону залишається не розробленою. Вважаємо, що *регіоналізація* виступає головним напрямом у дослідженні ТОС.

Науковці розрізняють регіоналізацію галузево-компонентну, в основі якої є історико-географічні, природно-ресурсні, соціально-демографічні, економічні, етнокультурні, природоохоронно-екологічні неоднорідності території. На сьогоднішній день вітчизняними географами розроблено тематичні серії карт, що докладно характеризують територіальну організацію практично всіх компонентів природного середовища, населення з його духовною діяльністю, господарство за всіма видами економічної діяльності, географічне середовище в цілому за його антропогенно-техногенним навантаженням та економічним станом [4].

Також регіоналізація може бути комплексною (інтегральною), в якій представлені узагальнені соціоприродні та природно-господарські особливості території. У інтегральних регіоналізаціях методами накладання та співставного аналізу головних галузевих та комплексних регіоналізацій повною мірою повинні враховуватись всі сфери життєдіяльності суспільства, які зазвичай мають свої особливості просторового поширення [10, с. 49].

В основу схеми регіоналізації необхідно, в першу чергу, покласти функціональне зонування території, на якому базується Генеральна схема планування території України [6]; також особливості географічного положення, особливості розселення населення та його вплив на територіальну організацію господарства, спільні економічні інтереси. До головних галузево-компонентних карт, на основі яких має бути здійснена інтегральна регіоналізація, відносяться такі серії карт: природно-географічні, які включають також карти екомереж як природних каркасів екологічної безпеки території; соціально-демографічні; карти транспортно-комунікаційних мереж, оскільки транспорт виконує роль своєрідного каркасу території та консолідує соціально-географічний-простір; економічні карти з показниками економічної діяльності. Ми розділяємо думку Лейзеровича Є.Є., що логіко-картографічний метод, суть якого полягає в аналізі та ескізному виокремленні економічних районів (регіонів) на основі загальногеографічних та соціально-економічних карт, має розглядатися серед усіх методів економічного районування в якості основного [3].

Регіоналізацію ми розглядаємо як геопросторову форму класифікації, яка окрім того, що враховує подібність об'єктів, що віднесені до одного класу, передбачає обов'язкову просторову цілісність кожного з виділених класів об'єктів, їх неперекриття, загальну повноту (нема об'єктів поза класифікацією) [8, с. 101-108]. Відтак, всі методологічні принципи класифікації необхідні і для регіоналізації.

У загальній формі розрізняють власне регіони та їх складові – субрегіони, мезо- та мікрорегіони. Ми приймаємо цей варіант таксономії та для кожної з одиниць спробуємо визначити основні критерії і ознаки та співвіднести виділені таксони з номенклатурою територіальних одиниць NUTS, яка застосовується в країнах Європейського Співтовариства (Табл.1). Таксономічні одиниці субрегіонального рівня відбивають особливості територіальної структури господарства.

Визначення *суспільно-економічного регіону* вимагає віднести до його ознак наступні: спільність природної основи; господарська спільність, що характеризується подібністю масштабів, структури, інтенсивністю виробничої діяльності та сфери послуг; особливості геодемографічних процесів; наявність стійких просторово-територіальних зв'язків як між однорідними елементами, так і, особливо, між різноякісними об'єктами. Одна з найважливіших ознак формування *суспільно-економічного регіону* як системної цілісності – рівень сформованості каркасу екологічної безпеки регіону - екомережі.

Табл.1.

Таксономічні одиниці регіоналізації та критерії виділення ТОС

<i>Рівні регіоналізації відповідно NUTS</i>	<i>Таксономічні одиниці регіоналізації</i>	<i>Форми ТОС</i>	<i>Критерії виділення таксономічних одиниць</i>	<i>Ключові ознаки виділення ТОС</i>
NUTS 2	регіон	регіональні	спільність природно-географічної основи, умов заселення та господарського освоєння території, економічна цілісність	геоекономічне та геополітичне положення; господарська спеціалізація загальнодержавного значення; сформованість екомережі
NUTS 3	мезорегіон	мезорегіональні	приморське природно-географічне положення	віддаленість від морського узбережжя, особливості природо-ресурсного потенціалу
LAU 1	мікрорегіон	мікрорегіональні та агломерацій	специфіка територіальної організації та планування	господарські функції (господарське зонування)

		ні	території згідно Генеральної схеми планування	території), тип ведення сільського господарства
LAU 2	округ (локалітет)	точкові, локальні	розселення населення, вид природо- користування, господарська спеціалізація	локальні системи розселенні; функціональні типи поселення головний вид природо- користування <i>Розроблено автором</i>

Характерними рисами для територіальних одиниць *мезорівня* є відмінність в природно-географічному положенні (віддаленість від ядра регіону, або від морського узбережжя), своєрідність природо-ресурсного потенціалу; особливості розселення населення; характерний набір видів економічної діяльності (галузей), який зумовлено саме географічним положенням.

Суспільно-економічний *мікрорегіон* являє собою комбінацію декількох адміністративних районів, включає міську й сільську місцевість, має у своєму складі виражений лідируючий центр, що представляється, як правило, міським поселенням. Для нього характерна наявність компактної території, територіальної спільності людей, специфіки територіальної організації та планування території, єдиної інфраструктурної облаштованості (виробничої, соціальної, ринкової, інформаційної, інвестиційної, правової й ін.), наявність ядер соціально-економічного тяжіння, екологічна безпека; перспективність.

Локальні регіональні утворення - "округа" - мають "своє обличчя", тобто для кожного характерна локальна господарська спеціалізація, певний варіант природокористування, локальні системи розселення, рівень соціально-економічного розвитку, особливості демографічної, соціальної, екологічної ситуації.

Загальний алгоритм суспільно-економічної регіоналізації базується на географічних дослідженнях території регіону і передбачає поетапне визначення регіонів - для цього на *першому етапі* визначаємо склад і межі регіону, тобто виокремлює характерні ознаки, своєрідний "геном регіону". Регіон розглядаємо як цілісне і комплексне утворення, для якого характерні історико-географічні особливості заселення, своєрідні природні умови та соціально-економічний розвиток, а також певні ознаки етнокультурної чи цивілізаційної самобутності населення.

На *другому етапі* розглядаємо роль і місце регіону у загальній схемі регіоналізації з багаторівневою таксономією. За європейською методологією такі регіони займають другий рівень у територіальній організації господарства України після національного (NUTS-2). За таким

підходом, регіони являють собою господарські комплекси другого рівня у складі загальнодержавного комплексу національної економіки. Регіон — це водночас і цілісність, і частина цілого. Регіони в межах країни об'єднують економіку і суспільство, формують міжрегіональних виробничі і технологічні зв'язків, доповнюють один одного, співіснують.

Третій етап передбачає дослідження історико-географічних передумов заселення та господарського освоєння. Регіони, як було зазначено вище, однорідні в соціальному і культурному відношенні, мають характерний уклад життя людей, традиції та звички, а звідси і засоби господарювання мають загальні регіональні риси.

На *четвертому етапі* розглядаються природні умови та природно-ресурсний потенціал. Цей етап включає визначення територіальних відмінностей компонентів природно-територіальних систем у межах регіону. Оцінюючи природно-ресурсний потенціал, можна чітко виокремити ресурси, які формують спеціалізацію господарства. Важливим на цьому етапі досліджень є аналіз територіальної диференціації складових структурних елементів регіональної екомережі.

На *п'ятому етапі* визначаємо демографічні показники та їх диференціацію по регіону. В якості найважливіших характеристик можна визначити наступні показники: щільність населення, яке показує характер освоєності території; ступінь рівномірності розміщення населення по території. Такий показник як кількість населених пунктів та їх людність підкреслює важливість приморських територій в житті країни. Також на цьому етапі приділяємо увагу геодемографічним процесам в регіоні та їх динаміці.

Шостий етап включає в себе огляд господарського комплексу регіону та оцінку економічного розвитку регіону (оцінка розвитку промисловості, агросектору, інвестиційних переваг, інноваційного розвитку, ринку праці) за допомогою інтегральних індексів, методику розрахунку якого наведено у праці [11].

Сьомий етап - на цьому етапі розглядаємо територіальну організацію головних видів економічної діяльності та суспільства. Наприклад, для регіону Українського Причорномор'я до них відносяться: морегосподарський і транспортно-логістичний; агропромисловий; рекреаційний; природоохоронний. На цьому етапі приділяємо увагу також розселенню населення. Мережа поселень різних типів і розмірів разом з транспортними комунікаціями виступають своєрідним "каркасом" ТОС і визначають просторову конфігурацію господарського освоєння території та територіальну диференціацію техногенного й антропогенного навантаження на природне середовище. Результатом даного етапу є картосхеми територіальної організації господарства регіону та комплексна карта ТОС регіонального масштабу яка представляє каркас розселення й розміщення інфраструктури та виробництва, каркас екологічної безпеки - екомережі, різні види господарського використання територій і земельних

угідь. Така карта наочно представляє просторовий розподіл і співвідношення різних видів і форм господарської діяльності на території регіону і слугує основою для рекомендацій та планувальних рішень, що мають на меті забезпечення сталого соціально-економічного розвитку території.

Восьмим етапом є виокремлення таксономічних одиниць нижчого ієрархічного рівня - мезорегіонів, мікрорегіонів та округів за відповідними якісними та кількісними градаціями класифікаційних ознак. Багаторівневе співставлення окремих компонентів ТОС та їх комбінацій показує лише їх територіальний розподіл на комплексній карті, такі комбінації необхідно систематизувати та типізувати, наприклад за господарськими функціями території та видами природокористування в межах низової територіальної одиниці - адміністративного району (Табл 2). Отже, при встановленні таксономічних одиниць доцільно використовувати функціональний підхід - для кожного таксону регіоналізації встановити його господарські функції.

Завершальним етапом є обґрунтування перспектив розвитку регіону на засадах Генеральної схеми планування та з врахуванням мікрорегіоналізації. Сучасне управління державою і розвитком її регіонів потребує планування, поряд із прогнозуванням і програмуванням, як комплексного засобу ефективного впливу на регіональний розвиток. Під плануванням території розуміємо процес регулювання використання територій різних масштабів і рівнів. Територія сьогодні є надзвичайно важливим та обмеженим ресурсом, то її ефективне використання значною мірою впливає на суспільний розвиток. На субрегіональному рівні найбільш контрастно проявляються ознаки депресивності, нерівномірності, поляризованості соціально-економічного розвитку територій у середині регіону, а також визначаються ефективні шляхи розвитку мікрорегіонів у русі державної регіональної політики.

Табл. 2

*Види природокористування та господарські функції
низових таксономічних одиниць регіоналізації*

<i>Види природокористування</i>	<i>Підвиди природокористування</i>	<i>Господарські функції території</i>
розселенське	міське, приміське, агломераційне, сільське	розселенські, туристичні
рекреаційне	точкове, ареальне, зональне	рекреаційні, туристичні
сільськогосподарське	землеробсько-інтенсивне, землеробсько-екстенсивне, зрошувано-землеробське, пасовищне, присадибне,	сільськогосподарські агропромислові

	дачно-городницьке	
лісогосподарське	лісопаркове, лісопромислове	промислові
водогосподарське	точкове, лінійне, ареальне	
промислове	точкове, ареальне	
гірничопромислове	точкове, кущове, ареальне	
транспортно-логістичне	транспортні магістралі, комунікаційні мережі, залізничні вузли та товарні станції, морські та річкові порти, аеропорти	портово-промислові, транспортно-комунікаційні транзитно-транспортні
біосферно-природоохоронне	природоохоронне-об'єктне, мереживне	природоохоронні, рекреаційні, туристичні
оборонно-інфраструктурне		прикордонні

Розроблено автором

Висновки. Результати регіоналізації залежать від того, наскільки повно враховані всі складові територіальної організації суспільства в даному конкретному регіоні на різних його рівнях - від локального до регіонального. Багаторівнева таксономія ТОС дає змогу науково обґрунтувати розвиток господарських комплексів в межах регіону, вивчати і регулювати взаємодію господарства і природного середовища, найбільш ефективно задіяти територіальні та людські ресурси при розміщенні різних видів господарської діяльності, використовувати природно-ресурсну різноманітність регіону, максимально реалізовувати ті особливі "порівняльні переваги", якими володіє кожна одиниця субрегіонального рівня.

Список використаних джерел:

1. Агафоненко О.Ю. Пізнання природи регіону як економічної системи. [Познание природы региона как экономической системы] Вісник ОНУ імені І.І.Мечникова. 2013. Т. 18. Вип. 3-1, с.11-13
2. Лапаєва М.Г., Лапаєв С.В. Регион как пространственная социально-экономическая система государства, Вестник ОГУ №8 (144), 2012, с.133-143,
3. Лейзерович Е.Е. Об основных экономических районах (макрорайонах) России. // Лейзерович Е.Е. // Региональные исследования № 3 (45), 2014.- с.4-11
4. Національний атлас України [Карти] [Национальный атлас Украины] / редкол. Л. Г. Руденко [та ін.] ; НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру. - 1:2500000 [та ін.]. - К. : ДНВП «Картографія», 2007. - 435 с.
5. Підгрушний Г. П. Сутність категорії «територіальна організація суспільства» [Сущность категории "территориальная организация общества"] / Г.П. Підгрушний // Проблеми суспільної географії : Зб. наук. пр. — К. : Інститут географії НАН України, 2010. — Вип. 1. — С. 49-54
6. Про генеральну схему планування території України [Про генеральную схему планирования территории Украины] [електронний ресурс] : Закон України від 07

- лютого 2002 р. № 3059-III – режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>.
- 7.Симоненко В.К. Регионы Украины: проблемы развития / В.К. Симоненко. - К.: Наукова думка, 1997. - 264 с.
 - 8.Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики [Общественно-географические исследования: методология, методы, методики] // О. Г. Топчієв — Одеса: Астропрінт, 2005. — 632 с.
 - 9.Топчієв О. Г., Безверхнюк Т.М., Тітенко З.В. Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики: Навчально-методичний посібник. [Региональное развитие Украины и становление государственной региональной политики] – Одеса: ОРІДУ, НАДУ. 2005. – 224с.
 10. Топчієв О. Г., Мальчикова Д.С., Яворська В.В. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Навч. посіб. [Регионалистика: географические основы регионального развития и региональной политики] / О. Г. Топчієв, Д.С Мальчикова, В.В. Яворська. - Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. - 372 с
 11. Уманець Т.В., Лучакова О.В., Косьміна К.М. Оцінка регіонального економічного розвитку України: теорія та практика. [Оценка регионального экономического развития Украины: теория и практика] Донецьк "БІК", 2010. - 477 с., С. - 373-400
 12. European Commission: European Regional and Urban Statistics Reference Guide. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010 - 258 pp. Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/statmanuals/files/KS-RA-10-008-EN.pdf>, с. 8

References:

1. Agafonenko, O.Ju. (2013), Piznannja pryrody regionu jak ekonomichnoi' systemy [Cognition of nature of the region as an economic system], Visnyk ONU imeni I.I.Mechnykova [Odesa National University Herald], vol.18, issue #3-1, pp.11-13.
2. Lapaeva, M.G., Lapaev, S.V. (2012), Region kak prostranstvennaja social'no-jekonomicheskaja sistema gosudarstva [The region as a spatial socio-economic system of the state], Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta [Vestnik of the Orenburg State University], №8 (144), pp.133-143.
3. Lejzerovich, E.E. (2014), Ob osnovnyh jekonomicheskikh rajonah (makrorajonah) Rossii [About the basic economic regions (macro regions) Russia], Regional'nye issledovanija [Regional research], # 3 (45), pp. 4-11.
4. Natsional'nyy atlas Ukrayiny (2007) / redkol. L. H. Rudenko [ta in.] [National Atlas of Ukraine], Kyiv: DNVP «Kartohrafiya», 435 p.
5. Pidgrushnyj, G. P. (2010), Sutnist' kategorii' «terytorial'na organizacija suspil'stva» [The essence of the category "territorial organization of society"], Problemy suspil'noi' geografii' [The problems of social geography], Vol.1, pp. 49-54.
6. Pro heneral'nu skhemu planuvannya terytoriyi Ukrayiny. Zakon Ukrai'ny vid 07 lyutoho 2002 r. No 3059-III (2002) [On the general scheme of planning the territory of Ukraine. The Law of Ukraine № 3059-III, February 7, 2002]. available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3059-14> [accessed 15 april, 2015].
7. Simonenko, V.K. (1997), Regiony Ukrainy: problemy razvitija [Regions of Ukraine: problems of development], K.: Naukova dumka, 264 p.
8. Topchijev, O. G. (2005), Suspil'no-geografichni doslidzhennja: metodologija, metody, metodyky [Socio-geographical research, methodology, methods, techniques], Odesa: Astroprint, 632 p.
9. Topchijev, O. G., Bezverhnyuk, T. M., Titenko, Z.V. (2005), Regional'nyj rozvytok Ukrai'ny i stanovlennja derzhavnoi' regional'noi' polityky: Navchal'no-metodychnyj posibnyk. [Regional development of Ukraine and establishment of state regional policy: Textbook], Odesa: ORIDU, NADU, 224p.

10. Topchijev, O. G., Mal'chykova, D. S., Javors'ka, V. V. (2015), Regionalistyka: geografichni osnovy regional'nogo rozvytku i regional'noi' polityky. Navchal'no-metodychnyj posibnyk [Regionalistics: geographical bases of regional development and regional policy. Textbook], Herson: OLDI-PLUS, 372 p.
11. Umanec', T. V., Luchakova, O.V., Kos'mina, K. M. (2010), Ocinka regional'nogo ekonomichnogo rozvytku Ukrai'ny: teorija ta praktyka [Evaluation of Regional Economic Development of Ukraine: Theory and Practice], Donec'k "VIK", 2010. - 477 p.
12. European Commission: European Regional and Urban Statistics Reference Guide. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010 - 258 pp. Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/statmanuals/files/KS-RA-10-008-EN.pdf>, с. 8